

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ ОБЛІКОВОГО ВІДОБРАЖЕННЯ ОПЕРАЦІЙ З ОБЛІГАЦІЯМИ В НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Проведено аналіз публікацій, присвячених питанням обліку, аналізу та контролю операцій з облігаціями, виявлено проблемні питання, що виникають в процесі відображення операцій з облігаціями в системі бухгалтерського обліку та надано пропозиції щодо їх вирішення

Постановка проблеми. На сучасному етапі економічного розвитку країни гострим питанням є пошук нових оптимальних фінансових інструментів, які б допомагали не тільки стабілізувати економічне становище країни, а й забезпечували б стрімкий її розвиток та приносили прибутки у підприємницькій діяльності. Досягнення ефективного фінансового управління суб'єктом господарювання вимагає вибір оптимальних джерел позикового капіталу. З розвитком ринку цінних паперів у підприємств з'явилися додаткові можливості залучення фінансових ресурсів за допомогою випуску облігацій.

Як підтверджує світовий досвід, ефективне функціонування та забезпечення високих темпів економічного зростання є неможливим без створення ринку цінних паперів. Тому актуальним є вивчення питань обліку, аналізу і контролю цінних паперів, що передбачає комплексне дослідження та виявлення проблем, які виникають в умовах ринкової економіки.

Облігації, як цінні папери, мають ряд переваг і вирізняються тим, що їх власники мають пріоритетні права в отриманні доходу, на першочергове задоволення їх вимог при ліквідації організації-емітента, а також облігація надає право на отримання доходу у вигляді фіксованого в ній відсотка від номінальної вартості або інші майнові права. Крім того, даний вид цінних паперів є абсолютною надійним, з точки зору кредитування, фінансовим інструментом, адже дає можливість залучити додаткові фінансові ресурси для економічного розвитку суб'єктів господарювання з мінімальними витратами. Такі характеристики облігацій зумовлюють їх популярність не лише серед інвесторів, а й науковців, які присвятили свої праці вирішенню проблемних питань, пов'язаних з бухгалтерським обліком, аналізом та контролем операцій з облігаціями.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження проблем аналізу, обліку та контролю операцій з облігаціями проводили наступні вчені: Ю.М. Арапін, І.А. Бойко, М.І. Бондар, Б.В. Бондарев, О.Г. Величко, Ю.Н. Воробйов, Е.С. Гейер, І.А. Іваненко, М.С. Коваль, Т.В. Ковальова, О.В. Криворучко, О.І. Лебідь, С.З. Мошенський, О.Р. Новаківський, Н.А. Пономарьова, С.І. Прилипко, С.Ю. Рагуліна, І.Л. Сазонець, Б.М. Сердюк, І.В. Стешенко, М.А. Студеннікова, С.Ю. Фомічова, М.М. Шевченко та інші.

Метою дослідження було виявлення проблемних питань, а також визначення напрямів проведення подальших досліджень, пов'язаних з достовірним відображенням операцій з облігаціями в системі бухгалтерського обліку.

Викладення основного матеріалу дослідження. Процес функціонування та розвитку суб'єктів господарювання у ринковій економіці забезпечується завдяки безперервному, впорядкованому та систематичному руху фінансових ресурсів. Процеси утворення і використання джерел фінансування визначаються не лише родом діяльності підприємств та організацій, а й їх взаємодією з навколишнім середовищем. Наприклад, від того, наскільки раціонально будуть використовуватись інструменти ринку цінних паперів, прямо залежить ефективність управління фінансовими потоками, що в свою чергу буде залежати від достовірного відображення операцій з цінними паперами, а саме облігаціями, в системі бухгалтерського обліку. Відповідно до ст. 4 Закону України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" [9] принцип обачності та принцип повного висвітлення інформації передбачають застосування в бухгалтерському обліку методів оцінки, які повинні запобігати заниженню оцінки зобов'язань та витрат і завищенню оцінки активів і доходів підприємства, а фінансова звітність повинна містити всю інформацію про фактичні та потенційні наслідки господарських

операцій та подій, здатних вплинути на рішення, що приймаються на її основі.

Вищезазначене визначає актуальність питання, що досліджується, а також зумовлює необхідність вивчення предмету дослідження в наукових публікаціях, які охоплюють новітній післяреформенний період вітчизняної системи бухгалтерського обліку.

Аналіз наукових публікацій за період 1991-2009 рр. було здійснено на основі інформаційної бази Житомирської наукової бухгалтерської школи. Ключовим при відборі наукових праць був термін "облігація". Дослідження проводились на основі збірників тез доповідей та матеріалів наукових конференцій з бухгалтерського обліку, аналізу, контролю та наукових вісників, зокрема Вісника Житомирського державного технологічного університету, Наукових праць Кримського державного аграрного університету, Харківського політехнічного інституту, Збірника наукових праць Дніпропетровського національного університету та Збірника наукових праць Державного вищого навчального закладу "Українська академія банківської справи національного банку України".

Дослідження у сфері корпоративних облігацій проводили такі науковці, як І.А. Бойко [2], Ю.Н. Воробйов [7], А.Н. Марюта, Н.А. Погорелий [14]. В працях цих авторів були розглянуті переваги та недоліки корпоративних облігацій, залежність ціни запозичених облігацій від різних факторів, наводились чинники, що сприяють розвитку ринку корпоративних облігацій, а саме стабілізація фінансово-економічного стану, позитивна динаміка макроекономічних показників, зниження ставки рефінансування. Крім того, досліджувались сучасні тенденції до емісії облігацій у корпоративному секторі економіки України та роль фондового ринку в забезпеченні коштами економічного розвитку країни.

Стан та тенденції розвитку ринку державних облігацій в Україні розглядалися в працях Е.С. Гейер [8] та С.Ю. Фомічова [21], а саме досліджено зміну ставки рефінансування та доходності за державними облігаціями протягом 1996 року, наведено діаграму залежності доходності облігацій внутрішньої державної позики від ставки рефінансування НБУ, розглянуто порядок відображення облігацій внутрішньої державної позики в бухгалтерському та податковому обліку, а також важливі питання, неврегульовані законодавством.

Такі науковці, як Н.А. Погорелий і А.Н. Марюта [14] у своїй статті запропонували модель для визначення структури портфеля корпоративних облігацій, що забезпечує максимально очікувану дохідність вкладень для заданого рівня відсоткового ризику.

Гейером Е.С. [8] виявлено протиріччя щодо суми емісії облігацій внутрішньої державної позики між податковими органами та Законом України "Про державний бюджет", а також зазначається потреба в оцінці облігацій за справедливою вартістю активів, так як отримання облігацій здійснюється шляхом обміну їх на активи підприємства у вигляді дебіторської заборгованості бюджету з ПДВ. Крім того, неврегульованим залишається питання необхідності переводу сум, що підлягають погашенню в поточному році, з довгострокових фінансових інвестицій в поточні. Також законодавчо не регламентовано питання відображення операцій з ПДВ-облігаціями, зокрема про необхідність включення у базу оподаткування єдиним податком суму, отриману в рахунок погашення або реалізації облігацій. Ці питання потребують детального вивчення та вирішення.

У статті С.Ю. Фомічової [21] зазначається, що питання оптимального порядку оподаткування та регламентації участі нерезидентів на ринку облігацій залишаються до кінця невирішеними.

На сучасному етапі розвитку вітчизняної нормативно-правової бази законодавством не встановлено визначення єврооблігацій, не вказано їх види та характеристика, на що звернули увагу в своїх працях такі

науковці, як І.А. Іваненко [10], О.В. Криворучко, І.Л. Сазонець [16, 17].

Як висновок, необхідно зазначити, що проблемам залучення фінансових ресурсів на міжнародному ринку позичкових капіталів за допомогою емісії єврооблігацій у вітчизняній літературі не приділено достатньої уваги. Певною мірою праці науковців пострадянського простору присвячено сегментам ринку, визначеним за характером діяльності груп емітентів, проте взаємозв'язки між такими групами і характерні ознаки залучення ресурсів у контексті емісії єврооблігацій, які вирізняють окремі групи емітентів, практично не були предметом дослідження.

Крім того, у статтях науковців охарактеризовані міжнародні ринки країн, що розвиваються, різних регіонів, пояснюється вплив розміру ставки Федеральної резервної системи США на ситуацію на світових фінансових ринках,

розглянуто питання визначення характерних особливостей єврооблігацій у контексті розвитку процесів глобалізації. У ході дослідження науковцями проаналізовано сучасні тенденції міжнародного ринку позичкових капіталів (емісійні особливості єврооблігацій та іноземних облігацій, сучасні функції андеррайтерів та пов'язані з єврооблігаційними позиціями валютні ризики) та основні підходи до визначення істотних ознак цінних паперів з метою віднесення їх до єврооблігацій, окреслено історичні рамки розвитку ринку, наводиться визначення єврооблігацій.

Особливу увагу слід звернути на проблемні питання обліку, аналізу і контролю облігацій, що розглядалися в дисертаційних роботах. Результати аналізу кандидатських дисертацій, досліджених в Україні за 1998-2009 рр. наведено у табл. 1.

Таблиця 1. Кандидатські дисертації, в яких досліджувався ринок облігацій*

№ з/л	Автор	Тема кандидатської дисертації	Рік захисту
1	Чапала М.Г. [22]	Сучасні методи менеджменту на ринку облігацій внутрішньої державної позики: аналіз та прогнозування	1998
2	Стешенко І.В. [20]	Формування портфеля облігацій з урахуванням випадкової зміни характеристик	2005
3	Білоус І.В. [1]	Формування та регулювання ринку корпоративних облігацій України	2009
4	Нічосова Т.В. [13]	Корпоративні облігації на фінансовому ринку України	2009

Як видно з табл. 1, за період з 1998 року по 2009 рік було захищено лише 4 кандидатські дисертації, 2 з яких вже у 2009 році. На основі цього можна зробити висновок, що проблеми, які існують на ринку облігацій є мало дослідженими в науковій сфері. Тому слід звернути особливу увагу на дослідження проблем, пов'язаних з визначенням справедливої вартості облігацій, формуванням портфеля облігацій під впливом зовнішніх факторів, регулюванням операцій з облігаціями та їх контролем саме у сфері бухгалтерського обліку.

В результаті дослідження наукових публікацій за період 1997-2009 рр. виділено наступні проблемні питання відображення облігацій в системі бухгалтерського обліку: відсутня нормативна база щодо відображення операцій з облігаціями в бухгалтерському обліку; також в законодавстві недостатньо уваги приділяється питанням обліку цінних паперів, особливо щодо справедливої вартості, яку не можна достовірно визначити; порядку визначення величини зменшення корисності інвестицій і ознак, які свідчать про зменшення корисності, крім того, неврегульованим залишається питання необхідності переведу сум, що підлягають погашенню в поточному році, з довгострокових фінансових інвестицій в поточні.

Вченими наводяться наступні основні причини слабого розвитку ринку муніципальних облігацій: відсутність кваліфікованих фахівців в органах місцевого самоврядування з питань випуску й обігу облігацій місцевої позики; високі ставки на позикові кошти на кредитному ринку; низький рівень довіри з боку інвесторів до місцевих органів влади.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз дозволяє говорити про необхідність вдосконалення нормативно-правової бази України з питань обліку цінних паперів. В рамках вирішення даних проблем вченими запропоновано внести певні зміни до чинного законодавства, а саме необхідно дозволити випуск облігацій на суму, що дорівнює 25% власного капіталу підприємства; внести зміни у систему оподаткування. Зокрема, деякі дослідники вважають за потрібне розмежування в обліку та фінансовій звітності боргових та пайових цінних паперів; також, на їх думку, доцільним є відокремлення в обліку та балансі підприємства боргових та корпоративних фінансових інвестицій. При цьому пропонується ввести окремий субрахунок 141 "Боргові фінансові інвестиції" та окремий рядок балансу 040 "Боргові фінансові інвестиції".

З вищевказаного можна зробити висновок, що облігаціям як об'єктам обліку приділяється значна увага дослідників, однак залишається ряд проблемних питань вирішення яких дасть можливість уникнути помилок, які виникають внаслідок невідповідностей та неузгодженостей чинного законодавства.

Список використаної літератури:

1. Білоус І.В. Формування та регулювання ринку корпоративних облігацій України: автореф. дис... канд. екон. наук.: 08.00.08 [Електронний ресурс] / Державна установа "Інститут економіки та прогнозування НАН України". – К., 2009. – 20 с. Режим доступу до автореферату: [http://www.nbuv.gov.ua/_scripts/www32.exe/\[in=scripts/ctg.in\]](http://www.nbuv.gov.ua/_scripts/www32.exe/[in=scripts/ctg.in]).
2. Бойко І.А. Аналіз ринку корпоративних облігацій / І.А. Бойко // Облік, контроль та аналіз в управлінні підприємницькою діяльністю: матеріали І-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції ["Облік, контроль і аналіз в управлінні підприємницькою діяльністю"], (Черкаси, 20-22 листопада 2002 р.). – Ч.: ЧДТУ, 2002. – 211 с. – С. 132-133. 3. Бондар М.І. Особливості обліку інвестицій в облігації // Реформування обліку, звітності та аудиту в системі АПК України: стан та перспективи: тези доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції, (Київ, 29-30 листопада 2007 р.) / Відп. за вип. В.М. Жук. – К.: "Юр-Агро-Веста", 2007. – 268 с. – С. 247-250. 4. Бондарев Б.В. О формировании портфеля облигаций / Бондарев Б.В., Дзундза А.И., Стешенко И.В. // Тези доповідей четвертої міжнародної конференції ["Наука і освіта 2001"]. – Том 1. Економічні науки. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2001. – 48 с. – С. 25-26. 5. Бондарев Б.В. Про знаходження цін облігацій для деяких стохастичних моделей змінності процентних ставок / Бондарев Б.В., Рагуліна С.Ю. // Тези доповідей четвертої міжнародної конференції ["Наука і освіта 2001"]. – Том 1. Економічні науки. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2001. – 48 с. – С. 27. 6. Величко О.Г. Аналіз аудиту відкритих акціонерних товариств та підприємств-емітентів облігацій за 2001 рік / Величко О.Г., Прилипо С.І. // Теорія і практика незалежного аудиту в Україні: збірник тез і доповідей на міжнародній науково-практичній конференції з аудиту. – Київ, 2002. – 259 с. – С. 82-86. 7. Воробьев Ю.Н. Анализ современных тенденций эмиссии облигаций в корпоративном секторе экономики Украины // Экономические науки: научные труды государственного аграрного университета. – Выпуск № 82. – Симферополь, 2004. – 228 с. – С. 204-210. 8. Ге́йер Е.С. Проблемні питання обліку операцій з облігаціями внутрішньої державної позики // М.І. Туган-Барановський – видатний вчений-економіст. Спадщина та новації: матеріали міжнародної науково-практичної конференції / Голов. ред. О.О. Шубін. – Донецьк: ДонДует, 2005. – Т. III. – 224 с. – С. 18-20. 9. Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" від 16.07.1999 № 996-ХІV / Верховна Рада України [Електронний ресурс] // Режим доступу до Закону: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=996-14>
10. Іваненко І.А. Тенденції на єврооблігаційних ринках країн, що розвиваються // Теорія і практика сучасної економіки: матеріали V міжнародної науково-практичної конференції, (Черкаси, 15-17 вересня 2007 р.). / Відповідальний редактор Хомяков В.І. – Черкаси: ЧДТУ, 2004. – 311 с. – С. 127-130. 11. Ковальова Т.В. Удосконалення обліку цінних паперів (на прикладі облігацій) / Ковальова Т.В., Лебідь О.І. // Вісник Національного технічного університету "Харківський політехнічний інститут": збірник наукових праць. Тематичний

випуск: Розвиток обліку та аудиту на основі інформаційно-аналітичної системи підприємства. – Харків: НТУ “ХП”. – 2005. – № 58. – Т. 2. – 220 с. – С. 18-19. 12. *Ковальова Т.В.* Удосконалення обліку цінних паперів (на прикладі облігацій) / Ковальова Т.В., Лебідь О.І. // Труды международной научно-практической конференции “Развитие учета и аудита как основы информационно-аналитической системы предприятия” (Харьков, 17-18 ноября 2005 г.). – 166 с. – С. 42. 13. *Нічосова Т.В.* Корпоративні облігації на фінансовому ринку України: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.08 [Електронний ресурс] / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2009. – 20 с. // Режим доступу до статті: [http://www.nbu.gov.ua/_scripts/wwwi32.exe/\[in=_scripts/ctg.in\]](http://www.nbu.gov.ua/_scripts/wwwi32.exe/[in=_scripts/ctg.in]). 14. *Погорельий Н.А.* Формирование портфеля корпоративных облигаций с заданным уровнем процентного риска / Погорельий Н.А., Марюта А.Н. // Економіка: проблеми теорії та практики: збірник наукових праць. Випуск 197: В 5 т. – Том І. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2004. – 270 с. – С. 124-130. 15. *Пономарьова Н.А.* Особливості обліку операцій з облігаціями в умовах трансформації бухгалтерського обліку // Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції [“Наука і освіта-2002”]. – Том 10. Економіка, (Дніпропетровськ, 05-07 березня 2002 р.) – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2002. – 48 с. – С. 29-30. 16. *Сазонець І.Л.* Генеза розвитку характерних особливостей єврооблігацій як інструменту залучення інвестицій / Сазонець І.Л., Криворучко О.В. // Академічний огляд: економіка та підприємництво. – 2009. – №1. – 156 с. – С. 151-156. 17. *Сазонець І.Л.* Характерні особливості єврооблігацій та їх історичний шлях розвитку / Сазонець І.Л., Криворучко О.В. // Проблеми та перспективи розвитку банківської системи України. – Випуск 25. – Суми: ДВНЗ “УАБС-НБУ”. – 2009. – 344 с. – С. 144-149. 18. *Сердюк Б.М.* Аналіз використання облігаційних займів у сфері житлового будівництва в Україні / Сердюк Б.М., Шпильовий А.М. // Формування та проблеми розвитку підприємництва в економічних системах: Матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених вищих навчальних закладів. (24-25 листопада 2005 р.) – Київ: ІВЦ Видавництво “Політехніка”, 2005. – 389 с. – С. 351-353. 19. *Сердюк Б.М.* Реалізація інвестиційних проектів будівництва житла через договори купівлі-продажу облігацій підприємств / Сердюк Б.М., Коваль М.С. // Формування та проблеми розвитку підприємництва в економічних системах: матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених вищих навчальних закладів. (Київ, 24-25 листопада 2005 р.) – Київ: ІВЦ Видавництво “Політехніка”, 2005. – 389 с. – С. 353-355. 20. *Стешенко І.В.* Формування портфеля облігацій з урахуванням випадкової зміни характеристик: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.03.02 [Електронний ресурс] / І.В. Стешенко; Харк. нац. екон. ун-т. – Х., 2005. – 20 с. // Режим доступу до автореферату: <http://www.nbu.gov.ua/ard/2005/05sivvzh.zip>. 21. *Фомінова С.Ю.* Ринок державних облігацій в Україні – події року та перспективи // Вісник банку “Україна”. – 1997. – №1. – 54 с. – С. 27-28. 22. *Чапала М.Г.* Сучасні методи менеджменту на ринку облігацій внутрішньої державної позики: аналіз та прогнозування: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.02 [Електронний ресурс] / Донецька держ. академія управління. – Донецьк, 1998. – 20 с. // Режим доступу до автореферата: [http://www.nbu.gov.ua/_scripts/wwwi32.exe/\[in=_scripts/ctg.in\]](http://www.nbu.gov.ua/_scripts/wwwi32.exe/[in=_scripts/ctg.in]).

РУДЕЙЧУК Світлана Володимирівна – здобувач Житомирського державного технологічного університету

Наукові інтереси:
– фінансовий облік;
– облік операцій з облігаціями

